

NAMAZ İBADETİNİN TARİHİ SÜRECİ

Yrd. Doç.Dr. Ali YÜKSEK

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Bilimleri
aliyukse05@hotmail.com

Öz

Namaz, Hz. Âdem'den itibaren bütün ümmetlerde farklı usullerle varlığı kabul edilen, Kur'an ve sünnette en çok konu edilen ibadet olarak yerini alır. Çok önemli bir ibadet oluşundan dolayı namaz, fıkıh kitaplarının en geniş ve en teferruatlı bölümünü oluşturur. Vaaz ve ahlak kitaplarında namazın önemine dair, büyük vurgular vardır. Ancak namazın ilk ortaya çıktığı andan itibaren, Hz. Peygamberin son icra şekline kadarki süreç ve aşamaları üzerine fazla değinilmemiş, özellikle ilk inen surelerde geçen namaz emrinin ve ahkâmının nasıl olduğu, namazın vakitleri, rekât sayıları. Miraç sonunda namazın mahiyetinin, usul ve ahkâmının nasıl değişiklikler arz ettiğinin üzerinde pek fazla durulmamıştır. Bunlar, genelde az bilinen hususlardır. Konuya ışık tutması için ele aldığımız bu çalışma, sözü edilen bu konuları bütünüyle cevaplayacak bir iddia taşımamaktadır.

Bu çalışmanın, günümüzde konu ile ilgili yapılan tartışmaların daha sağlıklı değerlendirilmesine ve konunun daha iyi aydınlatılmasına katkı sağlayacağına inanıyoruz. Ayrıca makalemizde, yeri geldikçe konu ile ilgili günümüzde yapılan tartışmalara değinilecektir.

Namazın tarihsel süreci ele alınırken, Tefsir ve Hadis kaynakları başta olmak üzere, İslâm Fıkıh alanında yer alan temel eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Namaz, İbadet, Gece namazı, Miraç, Süreç, Tedricilik.

THE ANALYSIS PRESENTATION PROCESS OF PRAYING FROM ISLAMIC LAW

Abstract

Praying is the most important subject of Qur'an and sunneh. Praying is an accepted reality of the previous ummahs in different methods. The place of namaz in Islam is like the place of the head in the body. Therefore the praying section is the widest and the most detailed section of fiqh books. There is great emphasis on the importance of namaz in sermons and moral books. However it is not emphasized the process and stages of the final execution of namaz since the praying was first known from Hz. Prophet especially what was the namaz order in first verses of Quran. Did the prophet had namaz before Mirac, and if so how was the frequency, number of rekats, how was it? Moreover, how did the method of the namaz changed in the manner of the Prophet after Mirac. These are generally less known issues. This work we have dealt with for light retention has no claim to fully answer the promised issues. We think that this study will contribute to the better understanding of the debate about the subject and help better clarification of the subject. In addition, the study will discuss contemporary discussions on the topic time to time.

When the subject is considered, the main studies in Islamic fiqh literature have been searched, especially the sources of tafsir and hadith.

Keywords: Namaz, Praying, Worship, Mirac, Ascension, Process, Quran, Sunneh.

Giriş

Namaz, imandan sonra en kıymetli ibadet olan,¹ bütün ibadetlerin özünü teşkil eden², Allah'ı anmanın³ ve şükürün en güzel göstergesi olan, kişiyi hem ruhen hem de bedenen arındıran,⁴ Allah'a en yakın olma anını temsil eden,⁵ her gün belirli vakitlerde kılınmak sureti ile⁶ kişinin hayatını disipline eden bir ibadettir. Bu namaz ibadeti sayesinde kişi, Allah ile olan ilişkilerini sağlıklı bir şekilde sürdürür, beraber kılınması sureti ile cemaat duygusunu pekiştirir, insanları Allah'ın huzurunda bir ve beraber kılar, zekâtın malı temizlediği gibi kişinin manevi dünyasını tezyin etmesine vesile olur. beklide bu sebeple namaz, zekât kelimesi ile Kur'an-ı Kerim'de çok sık kullanılır.⁷

Namaz ibadeti, insanlığın var oluşundan beri, tüm kültür ve dinlerde farklı usul ve keyfiyetlerle var olagelmış önemli bir ibadettir. İlk insan, ilk peygamber Hz. Âdem'den itibaren namaz ibadetinin var olduğunu Kur'an-ı Kerim "*Onlardan sonra yerlerine; namazı zayı eden ve şehvetlerine uyan bir nesil geldi*"⁸ ayetiyle bize bildirmektedir. Fakat mahiyeti hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz.

Hz. Muhammed (sav)'in kendisine peygamberlik gelmeden önce namaz kılıp kılmadığı ile alakalı farklı görüşler öne sürülmüştür. O, "şu şekilde namaz kılmıştır" diyemesekte, O'nun bir hanif gibi yaşadığını, o şekilde düşündüğünü söylememiz yanlış olmaz. Zira o dönemde Hicaz-Arap toplumunda şekil ve mahiyet değiştirerek de olsa Hanif dini devam etmekte olup Varaka b. Nevfel⁹ gibi Haniflik dini üzerine yaşayan ve ibadet edenler vardı.

Hz. Muhammed'e (sav) peygamberlik geldikten sonra başlangıçta Hz. Muhammed (sav)'in namazlarını iki rekât ve sabah ve akşam olmak üzere iki vakit olarak kılmış olması, abdestte de vurgu yapılarak gece namazı ilavesiyle, Miraç ile birlikte beş vakit namazın ikişer rekât olarak farz olması ve daha sonra akşam ve sabah namazı hariç diğer vakit namazlarının dört rekât olarak farz oluşu, seferi durumlar da ise iki rekât olarak kalması, namazın tarihsel sürecindeki tedriciliği ortaya koyar. Bu çalışmamızda namazın tarihsel sürecini, Hz. Muhammed'e (sav) peygamberlik gelmeden evvel ve geldikten sonra şeklinde iki bölüm halinde aşama aşama ele alacağız.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için de öncelikle namaz ibadetine yüklenen manalar, namazın lügavî ve ıstılâhî anlamlarının neler olduğu üzerinde durmamız yerinde olacaktır.

¹ Müslim, "İmân," 137-140.

² Tirmizî, "İmân," 8.

³ Taha 20/14.

⁴ Hud 11/ 114; Ankebut 29/45; Müslim, "Mesâcid," 282.

⁵ Müslim, "Salât," 215.

⁶ Nisâ 4/103; Buhârî, "İmân," 34; "Müslim, "İmân," 8, 10, 29, 31.

⁷ Bakara 2/83; Tevbe 9/18; Nûr 24/56.

⁸ Meryem, 19/59.

⁹ Bünyamin Erul, *DİA*, Ankara, 2010, XXXXII,517-518

I- Etimolojik Açıdan Namaz

A-Namazın Sözlük Anlamı

Farsça'dan Türkçe'ye geçmiş olan نماز /namaz kelimesinin aslı, Arapça صلاة - صلى kök kelimesine dayanmaktadır. Bu kelime, sözlükte “dua etmek, ibadet etmek, bağışlanma dilemek, yalvarmak” anlamlarına gelir.¹⁰ Farsça'da da “tâzim için eğilmek, kulluk, ibadet” anlamını taşımaktadır.¹¹ Süryaniler ve İbraniler, namaz ibadetini ifade etmek için sluto kelimesini kullanırlar. O da “eğilmek, rükûda bulunmak” gibi anlamlara gelmektedir¹². Salât kelimesinin çoğulu صلوات salavât şeklindedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de namazı ifade etmek üzere farklı kelimeler kullanılmıştır: Zikir¹³, tesbîh,¹⁴ kıyam,¹⁵ rükû,¹⁶ secde,¹⁷ iman¹⁸ ve en çokta kullanılan salât¹⁹ kelimeleridir.

B- Namazın Terim Anlamı

Hanefiler namazı: “Belirli vakitlerde, belirli şartlarda okunan, belirli zikirlerden ve yerine getirilen özel rükünlerden ibaret bir ibadettir.”²⁰ Şâfiîler ve Hanbelîler: Tekbirle başlayan, selamla biten sözlerden ve fiillerden ibaret bir ibadet.²¹ Malikiler ise: İftitah tekberi, selamı ve secdesi bulunan fiilî bir kurbet, Allah'a yakınlaşma.²² olarak tanımlamışlardır. Genel olarak ise “tekbirle başlayıp selâmla son bulan, belirli hareket ve sözlerden oluşan bedenî ibadet” olarak terimsel açıdan ifade edilir.²³

Salât kelimesinin yirmiye yakın lügavî anlamı olup daha ziyade ıstılâhi anlamı ile kullanılmaktadır. Salât kelimesi ve türevleri Kur'an'da sözlük²⁴ ve terim²⁵ anlamı ile doksan

¹⁰ Tevbe 9/103, “Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağım ve temizleyeceğim bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir.”; İbn-i Mace, Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *es-Sünen* (Sindi Şerhiyle birlikte), Thk. Halil Me'mun Şiha, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1418/1997, hadis nr: 3838

¹¹ Gencine-i Güftar Ferhenci Ziya Şükün, *Farsça-Türkçe Lügat*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı yayımları, 1984, III,1904

¹² Metin Yiğit, “Bir İbadet Biçimi Olarak Namazın Tarihçesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınları Genel Müdürlüğü Yayını Cilt: 47, Sayı: 1, Ocak - Şubat - Mart 2011, s.22.

¹³ Ankebüt 29/45, “(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülüğün alır. Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor”; Cum'a 62/9.

¹⁴ Rûm 30/17, “Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tespih edin”

¹⁵ Bakara 2/ 238, “Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun.”; Müzzemmil, 73/ 2, 20.

¹⁶ Bakara 2/ 43, “Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.” ; 125; Ali İmran 3/43; Hac, 26/ 77; Feth, 29; Murselât, 48.

¹⁷ Bakara 2/ 43- 125; Ali İmran 3/43; Hac, 26, 77; 'Alak, 19.

¹⁸ Bakara 2/ 143, “...Her ne kadar Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl'e tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırd edelim diye kible yaptık. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.”

¹⁹ Bakara,2/3; Mü'minun, 23/1,2, “Mü'minler, gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında huşu içindedirler.”

²⁰ Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr İbn Mes'ûd , *Bedâyiü's-Sanâyi fi Tertibi's-Şeâyi*, thk. Ali Muhammed Muavvez, Ali Ahmed Abdülmevcut, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, I,454; Müsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Müsilî, *el- ihtiyar li Ta'lîli'l-Muhtar*, Kahire, t.y. I,37

²¹ Komisyon, el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye, 2. bs., Vezâretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, Kuveyt, 1993, C.II, s.1213.

²² Cezîrî, Abdurrahmân, *Kitabü'l-Fıkıh ale'l-Mezâhib'l-Erba'a*, Mısır, t.y., I, 167.

²³ M. Kâmil Yaşar oğlu, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXII, 350, Ankara, 2006; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s.125

²⁴ Tevbe 9/103.

²⁵ Bakara 2/43, 238; Hüd 11/114.

dokuz yerde geçer.²⁶ Dua ve istiğfar,²⁷ ibadet,²⁸ destek,²⁹ din ve dindarlık,³⁰ davet,³¹ kulluk,³² yaratılışa uygun davranış gibi anlamlarda³³ kullanılır. Buradan yola çıkarak Kur'an-ı Kerim'de geçen her "salat" kelimesi veya türevinin karşılığını namaz anlamında değerlendirmemek gerekir.³⁴

Kur'an'da salavât³⁵ صلوات musallîn³⁶ مصلين ve musalla³⁷ مصلی gibi kelimelerle isim olarak geçen salât kavramı, fiil olarakta sallâ,³⁸ yusalî³⁹ ve yusallûne⁴⁰ gibi formlarda kullanılmıştır. Ayrıca çeşitli edatlarla birlikte de geçmektedir. Musallî namaz kılan kişi, musallâ ise namaz kılınan yere verilen isimdir.⁴¹ Bunlara ilaveten kıble,⁴² abdest,⁴³ örtünme⁴⁴ ve kunut, gönülden itaat gibi kelimeler de salât kavramıyla bağlantılı olarak Kur'an'da yer almıştır.

II- Namazın Tarihsel Süreci

A- İslâmdan Önceki Diğer Dinlerde Namaz İbadeti

Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında Hz. Muhammed (sav)'den önce, diğer peygamberlerin de namaz kıldığı ifade edilmektedir. Bu konuda bir çok ayet olmakla birlikte bunlardan bazılarını şöyle verebiliriz:

1- *"İşte bunlar, Âdem'in ve Nûh ile beraber (gemiye) bindirdiklerimizin soyundan, İbrahim'in, Yakub'un ve doğru yola iletip seçtiklerimizin soyundan kendilerine nimet verdiğimiz nebîlerdir. Kendilerine Rahmân'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı. Onlardan sonra yerlerine; namazı zayi eden ve şehvetlerine uyan bir nesil geldi."*⁴⁵ Bu ayette Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim'den sonraki nesil kastedilmektedir. Ayet, Peygamberlerin bu ibadeti eksiksiz olarak yerine getirmeye gayret ettiğini ve başkalarına da bu şekilde yapmalarını tavsiye ettiğini, ancak O, peygamberlerden sonra gelen

²⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 3. Baskı, İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979; I,191; İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara, 1995, IX, 259.

²⁷ Tevbe 9/84- 103.

²⁸ Maun 107/4.

²⁹ Taha 20/14, Ahzab 33/43, 56, Maide 5/12.

³⁰ Maide 5/58.

³¹ Hud 11/87.

³² Lokman 31/31.

³³ Nur 24/41.

³⁴ www.mustafa.islamoğlu.com/namaz.

³⁵ Mü'minun 23/9; Bakara 2/157, 238; Tevbe 9/99.

³⁶ Müddessir 74/43; Mâ'ûn 107/4; Ma'aric 70/22.

³⁷ Bakara 2/125.

³⁸ Alâk 96/10; A'la 87/15; Kıyamet 75/31.

³⁹ Al-i İmrân 3/39; Ahzâb 33/43.

⁴⁰ Nisâ 4/102.

⁴¹ İsrâfil Balcı, *Hz. Peygamber ve Namaz*, Ankara Okulu Yayınları: 196, Ankara, 2017, s. 26.

⁴² Bakara 2/142, 143, 144.

⁴³ Maide 6; Nisa 4/43.

⁴⁴ Âraf 7/26, 31; Nur 24/30-31; Ahzab 33/59.

⁴⁵ Meryem, 19/58,59.

kişilerin namazı ya hiç kılmadığını veya onun edasında yerine getirilmesi gereken hususlara dikkat etmediklerini dile getirmektedir.⁴⁶

2- Yine Hz. İbrahim, hanımı Hâcer ve oğlu İsmail'i kabe yakınlarında bırakıp Filistin'e dönerken, "Ey Rabbimiz ben evlatlarımdan bazısını senin mukaddes olan evinin yanında ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Ta ki namazı dosdoğru kılsınlar. Artık sen insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir"⁴⁷ şeklindeki duası Hz. İbrahim ve neslinin namazına delalet eder.

3- "Ona (İbrahim'e) İshak'ı bahsettik. Üstüne Ya'kub'u da (ihsan ettik.) Her birini sâlih insanlar yaptık. Onları emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren rehberler kıldık. Kendilerine hayırlı işler yapmayı, dosdoğru namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar sadece bize kulluk eden kimselerdi."⁴⁸ Bu âyette, İbrahim, İshak, Ya'kub (a.s.)'in namaz kıldıklarından bahseder.

4- "Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle beraber rükû edin"⁴⁹.

Bu Âyet-i Kerim'e de İsrailoğullarına hitap edilmektedir. Onlardan Müslümanlarla beraber namaz kılıp, zekât vermeleri ve Allah'ın hükmüne boyun eğmeleri istenmektedir. Burada özellikle namaz ve zekâtın birlikte zikredilmesinin sebebi ise, bunlardan ilkinin bedeni ibadetlerin, ikincisinin ise mali ibadetlerin en önemlisi olmasından ileri gelmektedir.⁵⁰

5- "Yavrum, namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçerse başına gelene sabret. Çünkü bunlar azmedilmesi gereken işlerdendir."⁵¹ Buradaki oğluna namaz kılmayı emreden Hz. Lokman (as)dır.⁵²

6- "Yalnız bana kulluk et ve beni anmak için namaz kıl."⁵³ Burada Yüce Allah, Medyen dönüşü Hz. Musa'ya kendisine kulluk etmesini ve namaz kılmasını emretmiştir.

7- Kur'anda Hz. Zekeriyya'nın namazından şöyle söz edilmektedir: "O (Zekeriyya) mabette ayakta durmuş vaziyette namaz kılarken melekler ona: 'Allah sana bir kelimeyi doğrulayıcı, efendi, nefesine hakim ve sâlihlerden bir Peygamber olarak Yahya'yı müjdeler' diye seslendiler."⁵⁴

8- "Beni bulunduğum her yerde insanlara yararlı kıldı. Sağ olduğum sürece bana namaz kılmayı, zekât vermeyi emretti"⁵⁵ Burada, Hz. İsa'nın daha bebek iken yaptığı konuşmada Allah'ın kendisine namazı emrettiğini belirtmektedir.⁵⁶

⁴⁶ Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB yayını, Ankara, 2017, III, 609.

⁴⁷ İbrahim 14/37.

⁴⁸ Enbiya 72-73.

⁴⁹ Bakara,2/43; Nisa, 162; Maide, 12.

⁵⁰ Heyet, *Kur'an Yolu*, I,115-116.

⁵¹ Lokman, 31/17; Yazır, *Hak dini*, VII,3843

⁵² Heyet, *Kur'an Yolu*, IV,337-338

⁵³ Taha 20/14.

⁵⁴ Âli İmran 3/ 39, "O" Zamirinden kasıt Zekeriyya (a.s.), bk. Heyet, *Kur'an Yolu*, I,553-558

⁵⁵ Meryem, 19/31.

9- "Kitap'ta İsmail'i de an! Gerçekten o, sözüne sadıktı, resul ve nebi idi. Ailesine namaz kılmayı, zekât vermeyi emrederdi".⁵⁷ Buradan açıkça anlaşıldığı üzere Hz. İsmail, âilesine namaz kılmayı, zekât vermeyi emretmiştir.

10- "Onların üzerine mutlaka mescid yapacağız, dediler"⁵⁸ Bu ayette geçen mescid kelimesinden Ashâb-ı Kehf döneminde, namazın kılındığı anlaşılmaktadır.⁵⁹

a- Yahudilikte Namaz İbadeti

Şüphesizki, Yahudilik ve Hıristiyanlıkta namaz ibadetin var olduğunu görmekteyiz.⁶⁰ Namazın, Yahudilere farz kılındığı konusu Kur'an'da birçok yerde dile getirilir.⁶¹ Hatta Bakara suresinin ilk âyetlerinde zikredilen namaz kılıp infak edenlere dair açıklamaları duyan Medine'deki Yahudi ileri gelenleri, bu ayetler hakkında Allah Resulü (sav) ile konuşmuş ve burada kendilerinin kast edildiğini iddia etmişlerdir.⁶² Ayrıca abdestin de Kitab-ı Mukaddes'te varlığını ifade eden bilim insanları vardır.⁶³

Kaynaklarda geçtiği üzere Yahudiler, ibadet sırasında ayaklar bitişik şekilde eller semaya doğru kaldırılır ve baş öne eğilerek huşû içinde Tanrıya yakarılır. Namaz kılan kişi tazim esnasında rükûya varır ve dua okuyarak kalkar, üç adım geri gider ve sağa sola eğilir.⁶⁴ Namaz sırasında eller bel veya böğüre konulur. Sahih hadis kayıtlarında yer alan rivayetlere göre, Allah Rasulü (sav), Yahudilere benzememek için namaz esnasında Yahudiler gibi ellerin bağlanmamasını istemiştir.⁶⁵ Medine'deki Yahudilerin namaz kıldıklarının bir başka işareti de, namaz için yaptıkları çağrılaridir. Kaynaklar Yahudilerin namaz öncesinde şofar, boru öttürerek çağrı yaptıklarından bahseder. Hatta ezan meşru kılınmadan önce Müslümanların da onlar gibi boru öttürerek namaza çağrılması teklif edilmiş, ancak onlara benzememek için Allah Rasulü bu öneriyi uygun bulmamıştır.⁶⁶

b- Hıristiyanlıkta Namaz İbadeti

Hıristiyan geleneğinde de namaz vari ibadetin olduğu söylenebilir. Hıristiyan inancında sabah, öğle, akşam ve yatsı olmak üzere günde beş kez namaz var olduğu, İslâm'dan farklı olarak sabah, öğle ve akşam namazlarının ruhbanlar tarafından

⁵⁶ Heyet, *Kur'an Yolu*, I,598.

⁵⁷ Meryem, 19/54-55.

⁵⁸ Kehf 18/21

⁵⁹ Yazır, *Hak dini*, V,3142

⁶⁰ Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehli Kitap Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s. 45-46.

⁶¹ Mâide 5/12.

⁶² Balcı, *Hz. Peygamber ve Namaz*, s.16.

⁶³ Çıkış 30/17-21; Geniş bilgi için: Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, TDV. Yayınları, Ankara, 1995, s. 4

⁶⁴ Balcı, *Hz. Peygamber ve Namaz*, s.16.

⁶⁵ Buhârî, "A'mâl fi's-salât," 17; Müslim, "Mesâcid," 46.

⁶⁶ Abdurrahman Çetin, "Ezan", *DİA*, Ankara, 1995, XII, 36-38,

toplu/cemaatle kılındığı, İslâm inancındaki ikinci ve yatsı namazlarına tekabül eden diğer iki vakit namazın rahipler tarafından bireysel olarak eda edildiği, sözü edilen ibadetin Nasturi, Süryani, Keldani, Gregoryan kilisesi gibi kadim Hıristiyan mezheplerinde mevcudiyeti, safların dizilişinde İslâm geleneğindeki uygulama ile benzerlik göstermesi, kilisede toplu ibadet yapılırken ön safta erkekler, arkalarında çocuklar ve arka bölümde ise kadınlar saf tuttuğu, namaz kılan kadınlar, tıpkı İslâm'daki gibi tesettürlü olduğu,⁶⁷ namazın iki rekât/aşamalı olarak eda edildiği, İslâm'dan farklı olarak namazın ayakta tamamlandığı ve İslâm'daki gibi selam verilmediğine⁶⁸ dair bilgilere ulaşılsa da Hıristiyan kutsal kitabında Hz. İsa'nın ibadet konusunda tavsiye ettiği uygulamada tam bir netlikten söz edilemez. Ancak dua konusunda telkinler oldukça çok bulunmaktadır.⁶⁹

c- Cahiliye Döneminde Namaz İbadeti

Cahiliye Arapları arasında muayyen bir namaz şeklinin bulunduğu bilinmemektedir. “Onların (müşrikler) salâtı ıslık çalmak ve alkışlamaktan ibarettir⁷⁰” meâlindeki âyette geçen “salât” kelimesi, daha çok müşriklerin Müslümanların Kâbe'deki İbadetlerine karşı ibadet görüntüsü verdikleri bir engelleme hareketi olarak yorumlanmıştır.⁷¹ Yine İbn Abbas'ın bir açıklamasına dayandırılan bir yoruma göre, Kureyş kabilesinin ıslık çalıp el çırparak Kâbe'yi tavaf etme şeklinde bir ibadetlerinin bulunmakta olduğu dile getirilmektedir.⁷²

B-İslâmiyet Döneminde Namaz İbadeti

a- Hz. Muhammed'e (sav) Peygamberlik Gelmeden Önceki Namaz İbadeti

Hz. Muhammed'e (s.a.v.) peygamberlik verilmeden belli bir namaz kılıp kılmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.⁷³ O'nun nübüvvetten önce diğer insanlardan farklı olarak kıldığı herhangi bir namazının olmadığına dair görüş bildirenler çoktur. Subkî, eserinde her ne kadar Hz. Peygamberin İslam gelmeden önce diğer peygamberlerin şeriatı üzerine ibadet ettiğini söyleyenlerin var olduğunu nakletmekle birlikte bu bilgilerin sağlıklı olmadığını da ifade etmektedir.⁷⁴ Bu konuda, Hz. Muhammed'e (sav) peygamberlik gelmeden önce ne yaptığına dair, Hz. Aişe'ye dayandırılan bir rivayette “Kendisine yalnızlık sevdirdi. Hira mağarasında kaldığı gecelerde tahannüste bulunuyordu.”⁷⁵ ifadesi geçmektedir. Burada

⁶⁷ Balcı, *Hz. Peygamber ve Namaz*, s. 16.

⁶⁸ Mehmet Aydın, “Hıristiyanlık,” *DİA*, İstanbul, 1998, XVII, 350.

⁶⁹ Matta, 6/6-8.

⁷⁰ Enfâl 8/ 35.

⁷¹ Yazır, *Hak dini*, IV,2401

⁷² Müslim, “Fezâilu's-Sahabe,” s.132.

⁷³ Fahri Kamili, *İslâm Fıkhdında Namaz İbadeti*, Bursa Uludağ Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2006, s. 48.

⁷⁴ Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, *Cem'u'l-Cevâmi'*, (Bennâi haşiyesi ile birlikte), Beyrut: Daru'l-Fikr, 1982,II,325

⁷⁵ Buhârî, “Bed'u'l-Vahy,” 3; Müslim, “İman,” 252; İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 233.

tahannüs ile ilgili farklı görüşler vardır. Zühri bunun ibadet olduğunu.⁷⁶ hadis şârihleri, günahattan kaçınma olduğunu söylemişlerdir.⁷⁷ İbn-i Hişam'ın tehannüs ile alakalı yaptığı açıklamaya dayanarak bazı kimseler⁷⁸ Hz. Muhammed (sav)'in Hz. İbrahim'in dini üzere ibadet yaptığı görüşünü iddia etsede,⁷⁹ oradaki tehannüs bizim anladığımız manada ki namaz olmadığı, bilakis oradaki mana, yaratıcıyı tefekkür etmek, yalnız kalıp düşünmek, kulluk etmek anlamlarında olduğu tercihe şayandır.⁸⁰

İslâm öncesi Hicaz bölgesindeki Arap toplumunda Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği tevhid dininin etkilerinin ve bazı ibadet türlerinin usül ve mahiyet değiştirerek de olsa devam ettiği, Ebu Zer el-Gıfâri ve Zeyd b. Amr b. Nüfeyl gibi bu dine tabi olup Hanif diye isimlendirilen kimselerin Kâbe'ye yönelerek namaz kılmaları⁸¹ “Hanif dini üzere namaz kılmış olabileceği” fikrini desteklemektedir.

Hz. Muhammed'in nasıl ibadet yaptığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.⁸² İbnü'l-Humâm, Hz. Muhammed (sav)'in, bir semavî dine uyarak ibadet etmediğini, Malikilere ve kelâmcılara nispet ederek, izah eder. Bâkillâni Hz. Peygamber'in bir semavî dine uyarak ibadet etmesinin caiz olduğunu, ancak fiilen böyle bir şeyin gerçekleşmediğini, başka bir grup, Hz. Muhammed (sav)'nin bir semavî dine uyarak ibadet ettiğini, Cuveynî ise, Hz. Peygamberin peygamberlikten önce ibadet edip etmediğinin net bilinmediğini, şayet etmişse bile hangi dine göre ibadet ettiğinin ne fıkıh usûlünde ne furu fıkihta sonucu olmayan bir mesele olduğunu bildirir. Usül kitapları, özellikle peygamberlikten öncesine ait söz ve fiillerin hukuki bir kaynak olamayacağını bildirir.⁸³

b- Hz. Muhammed (sav)'e Peygamberlik Geldikten Sonraki Namaz İbadeti

b1- Mirac Hadisesinden Önceki Dönemde Namaz İbadeti

Beş vakit namaz farz olmadan evvel Hz. Peygamber (sav) namazlarını ikişer rekât olarak kılıyordu.⁸⁴ Başlangıçta namazın bir vakit olduğu daha sonra iki vakte çıkarıldığı ya da baştan itibaren iki vakit olarak kılındığı şeklinde farklı görüşler bulunmaktadır. Tek vakit olduğunda güneşin batmasından önce iki rekâtın kılındığı, daha sonra güneşin doğmasından önce iki rekâtlık namaz eklenerek iki vakit olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Bu

⁷⁶ İbn Hacer Askalânî, *Fethû'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhari*, Thk. Abdulaziz b. Baz, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1993, I,34.

⁷⁷ Askalânî, *Fethû'l-Bârî*, I/34..

⁷⁸ Kamili, *Namaz İbadet*, s.38

⁷⁹ Ebu Muhammed Abdulmelik b. Hişam, *es-Siyretu'n-Nebeviyye*, Thk. Mustafa es-Saka, İbrahim el- Enbârî, Abdulhafiz eş-Şelebi, Dimeşk: Dâru İbn Kesir, 2005, s. 215; Yiğit, *Namazın Tarihçesi*, s.24

⁸⁰ Yazır, *Hak dini*, XIII,5424; İbn Âşûr, *et-Tahîr*, II,172; İbrahim Efendioğlu, Müdrec, DİA, İstanbul, 2006, XXXI,474

⁸¹ İbn Habîb, Ebu Cafer Muhammed, *el-Muhabber*, Daru'l-fikri'l-Cedide,.y.y., 1361, s. 171-172; Muslim, “Fedailu's-Sahabe,” hadis no: 6309.

⁸² Kamili, *Namaz İbadeti*, s. 48.

⁸³ Muhammed Süleyman el-Aşkar, *Ef'âlü'r-rasul ve delâletühâ ala'l-ahkami's-şerîa*, Beyrut: Müessesetü'r-risale, 2003, I,20

⁸⁴ Mâlik, *Muvatta'*, “Kasru's-Salât,” 8; İbn Hanbel, VI, 272; Buhârî, “Salât,” 1.

rivayetlere göre Miraç gecesinde beş vakit namazın farz kılınmasına kadar, namaz iki vakit olarak devam etmiştir.⁸⁵ Kur'an'da namazın iki vakti ile alakalı deliller bulunmaktadır.⁸⁶

Hiz. Muhammed, yaklaşık üç yıl kadar devam eden bir süre içerisinde gerek evinde, gerek ıssız dağ eteklerinde, تنها olan öğle vaktinde, Harem'de namaz kılmış, bazen de Hiz. Ali ile birlikte Mekke dışındaki vadilerde akşam namazını kıldığına dair rivayetler bulunmaktadır.⁸⁷ İlk Müslümanlar da Mekke içinde gizli yer bulamadıklarında şehir dışına çıkıp ıssız yerlerde ve zaman zaman mescid haline getirdikleri Erkâm adlı sahâbînin evinde namaz kılmışlardır.⁸⁸

Hiz. Peygamber ve O'na inanan az sayıdaki cemaatinin Kâbe avlusunda ibadet etmeleri düşmanlıkla karşılaşmış ve burada Kur'an okunmaları yasaklanmışlardır. İbn Mes'ûd'a dayanan sahih isnadlı bir rivayette "Ömer Müslüman olana kadar biz Kâbe avlusunda namaz kılamıyorduk.⁸⁹" şeklinde bir haber nakledilir. Habeşistan'a hicretin bi'setin altıncı yılında gerçekleşmiş ve Hiz. Ömer de bu tarihlerde Müslüman olmuştur. Habeşistan'a hicretten önceki iki yıllık aleni tebliğ ile yaklaşık üç yıl kadar süren sınırlı davet dönemi içinde de Hiz. Muhammed (sav) az sayıdaki cemaatiyle ev ortamında gece geç saatlere kadar namaz kılmıştır.

Böylece, İslâm'ın ilk yıllarında namaz, sabah ve akşam kılınan ikişer rekâtтан ibaret iken,⁹⁰ Miraç olayından sonra beş vakit olarak farz kılınmıştır. İkişer rekât olan bu namazlardan öğle, ikindi ve yatsı namazları dörder rekata çıkarılmıştır.⁹¹ Sabah ve akşam Allah'ın anılmasını emreden ilgili bazı âyetler⁹² namazın başlangıçtaki durumu ile ilişkili görülmektedir.

Bazı İslam alimleri, Miraç hadisesinden önce farz namazın olmadığını söylemekle birlikte, gece namazının Hiz. Peygambere emredildiğini belirtirler.⁹³ Burada ey örtüsüne bürünmüş nebi/resul gece "kalk, kıyam et," ayetin, baz alırlar. Gece kıyamı yani kalkış, maksada göre kapsamlı mânâlar ifade edebilir. Sözün devamında "Kur'an'ı yavaş oku", "Rabbinin ismini zikret" ve "Rabbine yönel" gibi ifadelerin gelmesinden anlaşıldığına göre, maksat, ibadet için kalkmaktır. Müfessirler bunun "namaza kalk" demek olduğunu ifade ediyorlar ki bunun iki izah şekli vardır:

Birisi: "Namaza kalk" takdirinde olması, birisi de "kıyam" tabirinin doğrudan doğruya namaz manasına olmasıdır. Onun için "kıyam-ı leyl" sözü, "gece namazı" nı ifade etmekte şer'i örf olmuştur. Bu âyetlerden Hiz. Muhammed'e (sav) gece namazının farz olduğunu

⁸⁵ Yiğit, İsmâil, "Siyer Kaynaklarına Göre Seferîlik", *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, Seferîlik ve Hükümleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1997, s.71; TDV, *İlmîha*, I, 219-220.

⁸⁶ Mü'min 40/55; Taha 20/130.

⁸⁷ Mehmet Aydın, Hıristiyanlık, DİA, İstanbul 1998, XVII, 351.

⁸⁸ İbn Hisâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (Tah. Mustafa es-Sekâ vd.), Kahire, ty., I, 244

⁸⁹ Balcı, *Hiz. Peygamber ve Namaz*, s. 45.

⁹⁰ Osman Şahin, *İslâm Hukukunda Seferîlik ve Hükümleri*, Samsun, 2009, s.238

⁹¹ Ahmed b. Yahyâ el-Belâzurî, *Ensâbü'l-Esrâf*, (Tah. Muhammed Humeydullah), Mısır: Daru'l-Meârf, 1959, I, 257, 271; Mustafa Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, Şamil Yay., İstanbul, 1987, VIII, 98

⁹² A'râf, 7/205.

⁹³ Müddessir 1/5; Müzemmil 73/1,2 ;İsrâ 17/79.

anlıyoruz. Hz. Muhammed (sav) bu emirle birlikte gece namazı kılıyor, O,nunla birlikte ashabda Ramazan ayında olduğu gibi her gece uzun uzun gece namazı kılıyorlardı. Bu sûrenin sonunda olan “ *Rabbin biliyor ki sen kalkıyorsun*”⁹⁴ âyeti ile teheccütün vacipliği ümmet hakkında kaldırılmış,⁹⁵ Hz. Muhammed (sav) için ise “*Gecenin bir kısmında da sana mahsus bir nafîle kılmak için uyan*”⁹⁶ emrinin yürürlükte olduğu anlaşılmıştır. Ancak bazılarınin görüşüne göre ise, gece namazının vacip oluşu hiç kaldırılmamış, ancak hafifletilmiştir.⁹⁷

Hz. Peygamber’in (sav) önce gece namazını mı yoksa sabah-akşam olmak üzere iki vakit namaz mı kıldığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Ebu İshak el-Harbi, ilk defa sabah ve yatsı namazının farz kılındığını söylemiştir. Şâfiî gibi bazı fakihler ise, gece namazının bidayette farz kılındığını, ancak “*Senin gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını, üçte birini yatmadan geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğu da Rabbin elbet biliyor*”⁹⁸ âyetinin nüzulünden sonra bu farziyetin neshedildiğini bildirmektedirler. Onlara göre, gecenin bir kısmında kalkmak farzdı.⁹⁹ Beş vakit namaz farz olunca gece namazının farziyeti neshedilmiştir.¹⁰⁰ Teheccüd namazı, Hz. Aişe’den gelen bir rivayete göre, peygamberliğin gelmesinin ilk yılının ortalarında nazil olan Müzzemmil Suresinin baş tarafı ile farz kılınmıştı. Ancak bu namazın farziyeti, bir veya bir buçuk sene sonra bu surenin son ayeti ile kaldırılmış ve nafîle hükmü konmuştur.¹⁰¹ Bu namaz bugün teheccüt adıyla biline Müslümanlara sünnet namazdandır.¹⁰²

b2- Miraç Hadisesinden Sonraki Dönemde Namaz İbadeti

İslâm’ın başlangıç yıllarından beri var olan, Ancak hicretten yaklaşık bir buçuk sene önce Hz. Peygamberin Miracında beş vakit namazın farz olduğu¹⁰³ konusunda, âlimler fikir birliği halindedirler.¹⁰⁴ Zira birçok ayet ve hadis, şüphe olmayacak kadar açık bir şekilde namazın farz olduğunu göstermektedir.¹⁰⁵ İslam alimleri bu konudaki hadislerin sahih olduğu kanaatine varmışlardır. Enes b. Malik (r.a.)’in naklettiği bir hadiste; “Namaz, Miraç gecesinde Hz. Muhammed’e namaz elli vakit olarak farz kılınmış, sonra beş vakte indirilmiş ve ardından

⁹⁴ Müzzemmil 73/20

⁹⁵ Ebû Bekr, Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Beyrut: Daru İhyâi’t-türasi’l-arabi, 1405, V,367

⁹⁶ İsrâ 17/79.

⁹⁷ Yazır, *Hak Dini*.

⁹⁸ Müzzemmil 73/20

⁹⁹ Mehmet Emin Çiftçi, *Hz. Peygamber’in Kıldığı Nafîle Namazlarla İlgili Rivâyetlerin Tahlili*, Harran Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2002, s. 2.

¹⁰⁰ Canan, *Kütüb-i Sitte*, VIII, 230.

¹⁰¹ Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübra*, Beyrut: Daru’l-fikr, t.y., III,30.

¹⁰² TDV, İlmihal, I,315; Mehmet Zihni, Ni’meti İslâm, s. 436.

¹⁰³ Buhârî, “Salât”, 1; Müslim, “İmân”, 259, 263; Tirmizî, “Salât”, 213; TDV, İlmihal, I,220

¹⁰⁴ Kâsânî, Bedâi’, I,90,91; İbn Kudame, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdesî, *el-Muğnî fi fikhi Ahmed b. Hanbel*, Beyrut: Daru’l-fikr, 1405, I410; Muhammed Şirbînî, *el-İkna’ fi mahali elfazı Ebi Şücâ’*, Beyrut, Daru’l-fikr, 1415, I,106; Hayrettin Karaman, *Asr-ı Saadette İslâm Hukukunun Oluşumu*, İstanbul: Beyan Yayınevi, 1994, III,66.

¹⁰⁵ Bakara, 2/238; Nisâ, 4/103; Beyyine, 98/5; Hacc, 22/78; Buhârî, “İmân”, 2; Müslim, “İmân”, 19-22; Tirmizî, “Cuma”, 80.

Hız. Muhammed'e (sav) 'ye şöyle hitap edilmiştir: "Ya Muhammed! Doğrusu şu ki, benim katımda söz ve hüküm değişmez. Bu beş vakit namazla sana elli vakit sevabı vardır."¹⁰⁶ Bu beş vakit namaz; sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı'dır. Namazın farziyeti de kitap, sünnet, icma ile sabittir.¹⁰⁷ Başka bir hadiste de; "Yüce Allah miraç gecesinde ümmetini üzerine elli vakit namazı farz kıldı. Ben ise O'na müracaat ederek hafifletilmesini istedim. Sonunda namazı bir gün ve gecede beş vakte indirdi."¹⁰⁸

Namaz vakitleri ile alakalı olarak Tefsir Kaynaklarında sabah ve yatsı namazları ismen belirtilirken,¹⁰⁹ miraç olayının ardından inen İsrâ sûresinin 78. Âyetinde geçen "dülükü 'ş-şems" in öğle ve ikindiye "gasaku'l-leyl" in akşam ve yatsıyı, "kur'ânü'l-fecr" in sabah namazını ifade ettiği belirtilmektedir. Âlimlerin çoğunluğuna göre, Bakara sûresinin 238. âyetinde yer alan "orta namaz, es-salâtü'l-vustâ ikindi namazını belirtmektedir."¹¹⁰ Mi'rac hadisesini müteakip, Cebrâil'in Kâbe'de Hız. Peygamber'e imamlık yapmak suretiyle beş vakit namazı kıldırıldığı, her bir namazın başlangıç ve bitiş vakitlerini uygulamalarıyla gösterdiği ve açıkladığı¹¹¹ ve Cuma namazının öğle namazı yerine kılınacak namazın da farz olduğu ve cemaatle kılınması gerektiği anlaşılmaktadır.¹¹²

Namazın tedrici süreçte şekil aldığı hususu, birçok rivayette vardır. Mekke dönemindeyken Rasulüllah namaz kıldığı sırada sahabeden herhangi birisi selam verdiğiğinde sesli olarak selamları alması, Medine'ye hicretten sonra ise verilen selamları almaması, bu duruma sahabenin üzülməsi, İbn Mes'ûd'a dayandırılan bir rivayette: Selam almaması üzerine "Namazda meşgüliyet vardır" diye mukabelede bulunması, yani namazda konuşmanın kaldırılması,¹¹³ namazla ilgili belli bir tedriciliğin ve tekâmülün olduğunu göstermektedir. Bir başka rivayette ise, namazda bir ihtiyaç hâsıl olduğu zaman konuşulup konuşulamayacağı meselesini insanların tartıştığı, müteakip süreçte nâzil olan Bakara sûresinin 238. ayetinden¹¹⁴ sonra, namazla ilgisi olmayan söz ve hareketlerin yasaklandığına vurgu yapılmıştır. Habeş mültecilerinin son grubu Hayber'in fethinden sonra Medine'ye gelmiştir. Hicretten hemen sonraki kısa bir dönemde bile namaz kılarken Resulüllah'ın verilen selamları aldığından bahsedilir.¹¹⁵ Ashaptan herhangi bir kimse namaz kılan bir cemaatle karşılaştığı zaman, "Kaçınıcı rekâttasınız veya kaç rekât kıldınız?" gibi soru sorar, namaz kılanlar da 'bir

¹⁰⁶ Ahmed bin Hambel, *Müsned*, III, 48; Tirmizî, "Salat," 45; Nesâî, "Salât," I

¹⁰⁷ Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 179.

¹⁰⁸ Buhârî, "Salât," 1; Müslim, "İmân," 236; İbn Mâce, "İkâme," 194.

¹⁰⁹ Rum 17-18.

¹¹⁰ Buhârî, "Cihâd," 98.

¹¹¹ Müslim, "Mesâcid", 176, 179; İbn Kudâme, Makdesî, *Muğnî*, I,410,411; Şirbînî, *el-İkna'*, I,107

¹¹² Cuma 6/9.

¹¹³ İbn Hanbel, I, 376.

¹¹⁴ Bakara 2/238, "Namazlara orta namazına dikkat edin. Allah'a saygı ve bağlılık içerisinde namaz kılın"

¹¹⁵ İbn İshâk, Muhammed b. Yesir, *Siretü İbn İshak, el-Müsemmad fi Kitabi'l-Mübtada ve'l-Meb'as ve'l-Meğazi*, Thk. Muhammed Hamidullah, Konya: Hayra Hizmet Vakfı, 1981, s.279.

veya iki' diye parmaklarıyla işaret eder, onlar da bu bilgiden sonra namaza iştirak ederdi. Müteakiben kılmadığı rekâtları tamamlardı.¹¹⁶

Namazın nasıl kılındığı ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de detaylı bilgi olmamakla birlikte kıraat.¹¹⁷ Kıyam,¹¹⁸ ka'de,¹¹⁹ kible,¹²⁰ rükû, secde¹²¹ ve ibadet için olmazsa olmaz abdest¹²² konusuna işaret edilmiştir. Sahabeler namazın icrasını Hz. Peygamberi gözlemleyerek öğrenmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber, sahabeye “*Beni nasıl namaz kılıyor gördüyseniz siz de öyle namaz kılınız*” şeklinde telkinde bulunmuştur.¹²³

Namazın rekât sayısı ve uygulaması Hz. Muhammed (sav) tarafından sahabeye öğretilip, uygulamalı olarak gösterilmiştir.¹²⁴

Namazların önce ikişer rek'at olarak farz kılındığı, hicretten kısa bir süre sonra öğle, ikindi ve yatsı namazlarının farzlarının ikişer rekâttan dörder rek'ata çıkarıldığı bilinmektedir.¹²⁵

İçki yasağı gelmeden önce müminler içki içip, içkili bir halde ibadetlerine devam ettiklerine dair birçok rivayet nakledilmiştir. Örneğin Hz. Ali'ye dayandırılan bir rivayette, henüz içki yasaklanmamışken Abdurrahman b. Avf'ın bir ziyafete davet ettiğini, şarabın Kâfirûn sûresini yanlış okuduğunu, bunun üzerine Nisâ sûresinin 43. âyetinin indirildiğini bildirmektedir. Böylece sarhoşken namaza yaklaşmama emri namazda bir tedricilik olarak yerini almış oldu.¹²⁶ Namazların öncesinde içen ve sarhoşlukları geçtikten sonra namaz kılan, bunun yanı sıra içkili oldukları halde bilinçlerinin açık olduğunu ileri sürüp hem içkiye hem de namaza devam edenler de olmuştur.¹²⁷ Kimi sahabîler bu ayetle birlikte içki içmekten uzaklaşırken kimisi içmeye devam etmiştir.¹²⁸ Hatta devam edenler “Biz namazın hemen öncesinde içmiyoruz.” gibi gerekçelerle içki içmelerini meşru göstermeye çalışmışlardır.¹²⁹ Resulüllah onlara cevap vermeyip namaza davet etmiş, ancak sarhoş olanların gelmemesini istemiştir.¹³⁰ İçki nihai olarak altıncı yılında içkiyle alakalı son gelen Bakara suresinin 219. ayetiyle haram kılınmıştır.¹³¹

Namaz sürecindeki bir farklı konuda kible meselsidir. Namaz anında Mescid-i Aksa'ya doğru yönelirken gelen “*Ey Rasulüm, vahyin gelmesi için) yüzünün göğe doğru*

¹¹⁶ İbn İshâk, 278.

¹¹⁷ Müzzemmil 73/20.

¹¹⁸ Bakara 2/238.

¹¹⁹ Âl-i İmrân 3/191.

¹²⁰ Bakara 2/144.

¹²¹ Hac 22/77.

¹²² Mâide 5/6

¹²³ Buhari, “Ezan,” 18

¹²⁴ Müslim, Mesâcid, 178.

¹²⁵ Buhârî, Şalât, 1; Bk. Osman Şahin, “Rekat”, *DİA*, İstanbul, 2007

¹²⁶ Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4.

¹²⁷ Cevâd Ali, İbadet Tarihi, 82.

¹²⁸ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, IV, 335.

¹²⁹ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, IV, 331.

¹³⁰ Cevâd Ali, İbadet Tarihi, 82.

¹³¹ Bk. Bakara 2/219, “*Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: “İkisinde de hem büyük günah, hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Günahları faydasından büyüktür”*”

aranıp durduğunu görüyoruz. Bunun için seni razı olacağın bir kibleye çevireceğiz. Artık yüzünü Mescid-i Haram'a [Kâbe'ye] doğru çevir. Ne şekilde olursanız yine yüzlerinizi Kâbe tarafına döndürünüz” ayetle Hz. Peygamber yönünü Mescid-i Haram'a doğru dönmüştür.¹³²

Rükû ve secdedeki tesbihat olan “Sübhane Rabbiye'l-Azim,” “Sübhane Rabbiye'l 'Ala” duaların namaza eklenmesi miraç'tan sonraki indirilen “*Yüce Rabbinin adını tespih et*” ayetinin akabinde olmuştur.¹³³

Bugün mezhepler arası fark olarak göze çarpan, ellerin namazda göbük altında veya göğüste bağlanması, teşehhüt olurken işaret parmağının kaldırılıp indirilmesi, tekbir alırken ellerin ne kadar kaldırılacağı, rükû ve secdeye varırken ellerin kaldırılması veya kaldırılmama gibi fiiller, namazın son hale geliş sürecindeki Hz. Muhammed'in farklı uygulamalarıdır.

Cuma namazı ile alakalı olarak ise kısaca şunları ifade edebiliriz. Cuma namazının namazlar arasında önemli bir konumu vardır. Onun ne zaman farz kılındığı konusunda farklı rivayetler olmakla beraber, rivayetler arasında en çok tercih edilen göre Cuma namazı, hicretten önce Hz. Peygamber'in izniyle Medine'de kılınmış olmakla birlikte, hicret esnasında farz olmuştur.¹³⁴ Sahabeden Kâ'b b. Malik¹³⁵ ve tabiûn dan İbn Sîrîn'e göre ilk cuma namazı Es'ad b. Zürâre tarafından Beyada oğullarının Harra köyüne ait olan Nebit düzlüğündeki Nakî'ul-Hadimât'ta kıldırılmıştır.¹³⁶ Taberânî'nin Ebû Mes'ud el-Ensârî'den yaptığı nakline göre ise ilk Cuma namazını Mus'ab b. Umeyr kıldırmıştır.¹³⁷ Konuyla alakalı olarak Kamil Miras ise, hicretten önce Es'ad b. Zürâre'nin Müslümanları cuma günü Cuma namazına ilk toplayan kişi olduğunu, Mus'ab b. Umeyr'in ise ilk Cuma namazını kıldırın kişi olduğunu tercih etmiştir.¹³⁸ Hz. Peygamber'in kıldırıldığı ilk cuma namazı ise, hicret esnasında mola verdiği Kuba'dan ayrıldıktan sonra Rânûnâ denilen vadide kıldırıldığı namazdır.¹³⁹ Hicret tamamlanıp Mescid-i Nebevî yapıldıktan sonra Hz. Peygamber cuma namazını burada kıldırma devam etmiştir.¹⁴⁰

Sonuç

Namaz ibadeti, İslâm'da meşru olduğu gibi, İslâm öncesi dinlerde de farklı usul ve mahiyette var olan bir ibadettir. Yahudilik ve Hristiyanlıkta iki rekâtlık bir namaz var olduğu bazı kaynaklarda vardır. Cahiliye dönemindeki müşrik Araplar “salat, namaz” kavramını biliyorlardı.

¹³² Bakara, 2/144

¹³³ 'Ala 87/1; Müsülî, İhtiyar, I,52

¹³⁴ İbn Hişâm, Sîret, I, 435

¹³⁵ Ebû Dâvûd, “Salât”, 218

¹³⁶ Abdürrezzak b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî, el-Mektebû'l-İslâmî, Beyrut 1403, III, 159

¹³⁷ Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. İvâdullah, vd., Dâru'l-Harameyn, el-Kâhire, ts., VI, 241.

¹³⁸ Kamil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhatasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Senem Matbaası., y.y., 1985, III, 6

¹³⁹ İbn Mâce, “İkâmetü's-Salâvât”, 78, thk. Şuayb el-Arnâvut, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, y.y., 2009.

¹⁴⁰ Geniş bilgi için bk.: Hamdi Döndüren, “Cuma Namazı ve Kılınma Şartları”, *UÜİFD.*, sy:2; y:2, Bursa, 1987, ss. 141-150, s.146; Osman Şahin, “Cuma Namazı Mükellefiyeti” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 25, 2015, ss. 419-451, s.420

Hatta ibadet adına bir takım uygulamaları dahi vardı. Ancak onların ibadetleri şirk unsuru içeriyordu. Hz. Peygamber (sav) de içinde yaşadığı doğal çevre olarak bunlardan haberdardı.

Bugün kılınan namaz, tedrici olarak tekâmül etmiş ve namazın nihai form kazanmış şeklidir. Namazların tarihsel tekâmül süreci hakkında kesin olarak bir kronoloji vermek zordur. Çünkü Kur'an-ı Kerim ayetlerinin iniş tarihlerini ve kronolojisini kesin bir şekilde bilmek mümkün değildir. Aynı şekilde Mekke dönemi olaylarını da kesin bir kronolojiye göre sunmak zordur. O döneme ait olayların birçoğunun tarihi birbirine yakındır.

Hem Müzzemmil suresinde geçtiği hem de Hz Ayşe'nin de bildirdiği üzere İslam'ın ilk yılının ortalarında emredilen gece namazı “*kıyam-ı leyl*” Hz Peygamber'e farz edilmişti. Bu namaz daha sonraları Hz. Peygamber'e farz olarak devam ederken ümmetten farziyeti kaldırılmış, Teheccüd namazı adı ile sünnet olarak devam ede gelmiştir.

Bugün kılınan namaza benzer rükûlu ve secdeli icra edilen namaz, İslâm'ın ilk yıllarında sabah ve akşam kılınan ikişer rekâtтан ibaret iken, Miraç olayından sonra beş vakit olarak Müslümanlara farz kılınmıştır. Miraçta emredilen bu namazlar yine ikişer rekat olarak emredilmişti. Hicretten kısa bir zaman sonra, ikişer rekat olarak farz kılınan namazlardan öğle, ikindi ve yatsı namazları dörder rekata çıkarılmıştır. Ancak bu namazlar, sefer durumunda ilk emredildiği haliyle kalmıştır. Buna dair deliller, fıkıh kitaplarında ve sahih hadis kaynaklarında bol miktarda mevcuttur.

Cuma namazı, hicretten önce Hz. Peygamber'in izniyle Medine'de kılınmış olmakla birlikte, hicret esnasında farz olmuştur. Cuma namazının icra süreci olarak hicretten önce Es'ad b. Zürâre'nin Müslümanları cuma günü Cuma namazına ilk toplayan kişi olduğunu, Mus'ab b. Umeyr'in ise ilk Cuma namazını kıldırın kişi olduğunu tercihe şayan olduğunu düşünmekteyiz. Hz. Peygamber'in kıldırıldığı ilk cuma namazı, hicret esnasında mola verdiği Kuba'dan ayrıldıktan sonra Rânûnâ denilen vadide kıldırıldığı namazdır. Hicret tamamlanıp Mescid-i Nebevî yapıldıktan sonra Hz. Peygamber cuma namazlarını burada kıldırmaya devam etmiştir.

Sonuç itibari ile risaletin ilk yıllarından itibaren var olan namazın, başlangıçta dua, tezkiye ve arınma formunda olduğunu ve ortalama olarak bi'setin beşinci yıllarından itibaren rükûlu secdeli bir ibadet şeklini aldığını söyleyebiliriz.

Günümüzde namaz ile ilgili olarak namazların farziyet, rekâtları, vakitleri, kaynağı, icrası gibi konularda yapılan bazı isabetsiz yorumların, İslâm dininin kaynaklarına yeterince vakıf olmamaktan kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Kaynakça

- Abdürrezzak b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî, el-Mektebû'l-İslâmî, Beyrut 1403
- Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaûd, Müessesetü'r-risale, 1999.
- Aşkar, Muhammed Süleyman el-Aşkar, *Ef'âlû'r-rasul ve delâletühâ ala'l-ahkami's-şerîa*, Beyrut: Müessesetü'r-risale, 2003.
- Ateş, Ali Osman, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehli Kitap Örf ve Adetleri*, Beyan yayınları, İstanbul 1996.
- Aydın, Mehmet, "Hıristiyanlık," DİA, İstanbul, 1998.
- Balcı, İsmail, *Hz. Peygamber ve Namaz*, Ankara Okulu Yayınları: 196, Ankara, 2017.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ el-Belâzurî, *Ensâbü'l-Esrâf*, (Tah. Muhammed Humejdullah), Mısır: Daru'l-Meârf, 1959.
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, Beyrut: Daru'l-fikr, t.y.,
- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara, 1995.
- Cessâs, Ebû Bekr, Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut: Daru'ihyâi't-türâsî'l-arabi, 1405.
- Cezîrî, Abdurrahmân, *Kitabü'l-Fıkıh ale'l-Mezâhib'l-Erba'a*, Mısır, t.y..
- Çetin, Abdurrahman, "Ezan", DİA, İstanbul, 1995.
- Çiftçi, Mehmet Emin, *Hz. Peygamber'in Kıldığı Nafile Namazlarla İlgili Rivâyetlerin Tahlili*, Harran Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2002.
- Döndüren, Hamdi, "Cuma Namazı ve Kılınma Şartları", *UÜİFD.*, sy:2; y:2, Bursa, 1987 .
- Efendioğlu, "Müddrec," DİA, İstanbul, 2006.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB yayını, Ankara, 2017.
- İbn Kudame, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdesî, *el-Muğnî fi fıkhi Ahmed b. Hanbel*, Beyrut: Daru'l-fikr, 1405, 1410.
- İbn Habib, Ebu Cafer Muhammed, *el-Muhabber*, Daru'l-fikri'l-Cedide, y.y., 1361.
- İbn Hacer Askalânî, *Fethû'l-Bârî bi Şerhi Sahihî'l-Buhari*, Thk. Abdulaziz b. Baz, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1993
- İbn Hisâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (Tah. Mustafa es-Sekâ vd.), Kahire, ty.,
- İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik b. Hişam, *es-Siyretü'n-Nebeviyye*, Thk. Mustafa es-Saka, İbrahim el-Enbârî, Abdulhafız eş-Şelebi, Dimeşk: Dâru İbn Kesir, 2005.
- İbn İshâk, Muhammed b. Yesir, Sîretü İbn İshak, *el-Müseammad fi Kitabi'l-Mübtada ve'l-Meb'as ve'l-Meğazi*, Thk. Muhammed Hamidullah, Konya: Hayra Hizmet Vakfı, 1981.
- İbn Teymiye, Takıyuddîn Ahmed b. Abdü'l-Halîm, *Mecmûu-Fetâvâ*, Mekke, 1978.
- İbn-i Mace, Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *es-Sünen* (Sindi Şerhiyle birlikte), Thk. Halil Me'mun Şiha, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1418/1997, hadis nr: 3838.
- İncil
- Kamili, Fahri Kamili, *İslâm Fıkıhında Namaz İbadeti*, Bursa Uludağ Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2006.
- Karaman, Hayrettin, *Asr-ı Saadette İslâm Hukukunun Oluşumu*, İstanbul: Beyan Yayınevi, 1994
- Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr İbn Mes'ûd, *Bedâiyu's-Sanâyi fi Tertibi's-Şeâi'*, thk. Ali Muhammed Muavvez, Ali Ahmed Abdülmevcut, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- Komisyon, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, 2. bs., Vezâretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, Kuveyt, 1993
- Köksal, Mustafa Asım, *İslâm Tarihi*, Şamil Yay., İstanbul, 1987.
- Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, TDV. Yayınları, Ankara, 1995.
- Miras, Kamil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Senem Matbaası., y.y., 1985.
- Mûsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud *el-Mûsilî, el- ihtiyar li Ta'lîli'l-Muhtar*, Kahire, t.y.
- Şahin, Osman, *İslâm Hukukunda Seferilik ve Hükümleri*, Samsun, 2009 .
- , "Cuma Namazı Mükellefiyeti" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 25, 2015
- , "Rekat", *DİA*, İstanbul, 2007.
- Şirbînî, Muhammed, *el-İkna' fi mahali elfazı Ebî Şücâ'*, Beyrut, Daru'l-fikr, 1415 .
- Şükün, Gencine-i Güftar Ferhenci Ziya Şükün, *Farsça-Türkçe Lügat*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, 1984.
- Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdülkâfi es-Sübki, *Cem'u'l-Cevâmi'*, (Bennâi haşiyesi ile birlikte), Beyrut: Daru'l-Fikr, 1982.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. İvadullah, vd., Dâru'l-Harameyn, el-Kâhire, ts. www.mustafa islamoglu.com/namaz.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, 3. Baskı, İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Yiğit, İsmâil, "Siyer Kaynaklarına Göre Seferilik", Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, Seferilik ve Hükümleri, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1997.
- Yiğit, Mehmet, "Bir İbadet Biçimi Olarak Namazın Tarihçesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınları Genel Müdürlüğü Yayını Cilt: 47, Sayı: 1, Ocak - Şubat - Mart 2011.